

**YAŞAMIN ANLAMI VE DİN: GENÇLER ÜZERİNDE
BİR ARAŞTIRMA**

The Meaning of Life And Religion: A Study on Youth

İlhan TOPUZ*

Özet

Literatürdeki verilere göre yaşamın anlamına ulaşmayı etkileyen en önemli faktör dindir. Bu araştırmanın temel amacı, yaşamın anlamı ve din arasındaki ilişkiyi, genç yetişkinlik dönemindeki bireyler üzerinde ampirik düzeyde incelemektir. Bu amaç kapsamında, araştırmanın verileri Süleyman Demirel Üniversitesi'ne devam eden 328 lisans öğrencisinden Yaşamın Anlamı Ölçeği, Dinî Şuur Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler Çoklu Regresyon Analizi, Pearson Korelasyon Analizi ve t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, yaşamın mevcut anlamını açıklamada dinî şuur düzeylerinin (dinî bilinç, dinî değer ve dinî davranış boyutlarının) etkili olduğunu ve alınan din eğitiminin yaşamın anlamına ulaşmaya katkı sağladığını göstermektedir. Genç yetişkinlerde yaşamın mevcut anlamını açıklayan en önemli bağımsız değişken dinî şuur değişkenidir. Dinî bilinç, dinî değer ve dinî davranış puanları ile yaşamın mevcut anlamı puanları arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler belirlenmiştir. Fakülte değişkeninin de yaşamın mevcut anlamına ulaşmayı açıklamada etkili olduğu anlaşılmaktadır. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin yaşamın mevcut anlamını diğer fakülte öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde hissettikleri anlaşılmaktadır. Analiz sonuçları ayrıca, yaşamda aranan anlamı açıklamada dinî şuur düzeylerinin etkili olmadığını, bununla birlikte, yaşamda aranan anlam ile dinî bilinç düzeyi arasında negatif ve anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Dinî bilinç düzeyleri arttıkça, yaşamda yeni bir anlam arama ihtiyacının azaldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak din, genç yetişkinlik dönemindeki bireylerin yaşamın anlamına ulaşmalarına katkı sağlamakta ve bireyleri, normatif dinî bilgilere göre yaşamaya yönlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam, Anlam, Dinî, Şuur, İlişki

* Doç. Dr, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi; e-posta: ilhantopuz@sdu.edu.tr, Makale gönderim tarihi: 31.05.2016, Makale kabul tarihi:23.06.2016

Abstract

According to the literature, religion is the most important factor in achieving the meaning of life. The main purpose of this research is to examine empirically the relationship between religion and the meaning of life on individuals in young adulthood period. For this purpose, the research data were collected from 328 undergraduate students, ongoing to Suleyman Demirel University, by use of The Meaning of Life Questionnaire Survey, Religious Consciousness Scale and personal information form. The collected data were analyzed by means of the Multiple Regression Analysis, Pearson's Correlation Analysis and t-test analysis. The analysis results showed that the current level of religious consciousness (religious awareness, religious values and religious behaviors) contributes to explain the present meaning of life, and the received religious education contributes to reach the meaning of life. Religious consciousness is the most important independent variable, which explains the meaning of life in young adults. Meaningfull and positive relations were found between the scores of religious awareness, religious values, religious behavior and the scores of meaning of life. It is also understood that the faculty variable is influential in explaining the present meaning of life. The students of the Theology faculty feel the present meaning of life on a higher level compared to the students of the other faculties. Analysis results also showed that, the level of religious consciousness is not effective in explaining the sought meaning of life. However, there is a negative and significant relationship between the level of religious awareness and the sought meaning of life. It is determined that as long as religious awareness increases, the need for searching a new meaning in life decreases. As a result, religion contributes to achieve the meaning of life and, religion directs individuals to live according to the normative religious knowledges.

Keywords: Life, Meaning, Religious, Consciousness, Relation

Giriş

Düşünme ve sorgulama özelliklerine sahip olan insan nasıl, niçin, kim, nerede sorularıyla sürekli meşgul olmakta, kendisini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve geleceğini bütün yönleriyle bilmek istemekte¹ ve bu sayede, kendisinin ve yaptıklarının anlamını kavramaya çalışmaktadır.² Bu çaba içerisindeki insan, hayatın yaşamaya değer olup olmadığını, insan onuruna yaraşır tarzda yaşanıp yaşanmadığını, kendisinden beklenenleri yerine getirip getirmediğini sürekli sorgulamakta ve böylece, yaşamına bir anlam vermeye çalışmaktadır.³ Yaşama anlam verme, insanın kendisi ve yaşadığı dünya hakkındaki arayışlarına tatminkâr cevaplar bulmasını ifade etmektedir.⁴ Kesin ve tutarlı bilgilere ulaşma çabası olan anlam arayışı, insanın düşünce, tutum ve davranışlarını belirleyen en önemli güdülerden

¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 2001, s. 13.

² Victor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. S. Budak, Okuyan Yayınları, İstanbul 2010, s. 92-113.

³ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 9.

⁴ Adem Akıncı, "Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 2005, s.7.

birisidir. İnsanı yeni fırsatlar ve uğraşlar aramaya yönlendiren, kendi kişisel tecrübelerini anlama ve düzenleme isteklerini destekleyen bir güçtür.⁵ İnsan bu güç sayesinde, yaşamın anlamına bir süreç içerisinde ulaşmaktadır. Anlamın bilgisine ulaşmayı ifade eden bu süreçte insanın temel hedefi, belirsizlikten kurtulup hayattaki konumunu tayin etmek ve varlığını anlamlandırma ihtiyacını gidermektir.⁶

İnsanın anlam arayışı, sevilen insanlarla kurulan ilişkiler, din, mizah duygusu, gelecek beklentisi, iyilik, güzellik ve doğruluk anlayışları, doğa ve kültür gibi çok çeşitli faktörlerden etkilenmektedir.⁷ İnsan yaşamına “anlam” katan bu faktörler, maddî, manevî (ahlâk-Erdem-Değer), dinî ve ideolojik faktörler olarak sınıflandırılmaktadır.⁸

Yukarıda bahsedilen faktörlerin etkisiyle insan yaşamının anlamına üç farklı boyutta ulaşmaktadır: Bunlar; Eser ortaya koyma ya da bir iş başarma sayesinde başkalarının hayatına katkıda bulunmak,⁹ deneyim ya da başkalarıyla etkileşim yoluyla sevgide de anlam bulmak ve insana zor zamanlar yaşatan olaylarda anlam bulmaktır.¹⁰ Bu boyutların herhangi birinde anlama ulaşmayı etkileyen faktörler arasında, çeşitli açıklamalarıyla insan hayatındaki belirsizlikleri gidererek insanın kendisini güvende hissetmesini sağlayan, özellikle “hayat” ve “ölüm” konularında insanın anlama ulaşmasını etkileyen en önemli faktör dindir.¹¹ Dinlerin en önemli işlevi insan ruhunun derinliklerindeki, kendisinin ve evrenin yaratıcısını bilmek için hissettiği anlam arayışı

⁵ Michael F. Steger [v.dğr.], “Understanding The Search For Meaning In Life: Personality, Cognitive Style And The Dynamic Between Seeking And Experiencing Meaning”, *Journal of Personality*, 76, 2, 2008, s. 199-228; C. D. Ryff-B. Singer, “The Contours of Positive Human Health”, *Psychological Inquiry*, 9, 1998, s. 1-28.

⁶ Şahabettin Yalçın, “Anlam Arayışı”, Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1996, s. 136.

⁷ Frankl, *a.g.e.*, s. 123.

⁸ Bkz. Veysi Baş, Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2014, s. 37.

⁹ Alfred Adler, *Yaşamın Anlamı*, Alter Yayıncılık, Ankara 2010, s. 15.

¹⁰ Heather S. Jim, [v.dğr.], “Measuring Meaning in Life Following Cancer”, *Quality of Life Research*, 15, 2006, p. 1355-1371.

¹¹ Latif Tokat, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 9, 2006, s. 41-63; Macit Yılmaz, “Yaşlılıkta Manevi Destek ve Din Eğitiminin Önemi”, *AÜİF Dergisi*, sy. 39, 2013, s. 241-264.

olarak ifade edilen araştırma isteğini karşılamasıdır.¹² İnsan doğasında psikolojik bir olgu olarak var olan anlam arayışı,¹³ dinamiktir ve insan için önemli hedef ve değerleri yeniden oluşturma çabalarını içeren bir süreçtir.¹⁴ Bu açıdan bakıldığında dinlerin belki de en önemli özelliği, insanın ve Evren'in niçin ve nasıl var olduğunu, doğal afetlerin neden meydana geldiğini, çekilen acıların nedenlerini ve günü geldiğinde insanın neden ve nasıl öleceğine ilişkin her türden neden-sonuç ilişkisi içeren anlamlı açıklamalar sunmalarıdır.¹⁵

Dinî inançlar, evrenin yaratılışı, ölüm sonrası yaşam vb. konulardaki açıklamalarıyla insanları belirsizlikten ve anlamsızlıktan kurtararak insanın, hayatın ve ölümün anlamına ulaşmasına katkı sağlamamaktadırlar. Bu nedenle, insanın anlam arayışını karşılayan en önemli faktörlerin başında din gelmektedir.¹⁶ Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %64'ü Allah'a imanlarını kaybedecek noktaya geldiklerinde, hayatın hiçbir anlamının kalmayacağını belirtmişlerdir.¹⁷ Bu nedenle insanın anlam arayışını dinden soyutlamak mümkün görünmemektedir.¹⁸

Yaşamın anlamına ulaşma çabası, bireysel bir çabadır. Her birey için yaşamın anlamına ulaşmak, yaşam sorunlarına doğru çözümler bulmak ve görevlerini yerine

¹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 1996, s.113; Bahadır, *a.g.e.*, s. 20-22; Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011, s. 159.

¹³ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 12; Recep Yaparel, "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, İzmir 1994, s. 277.

¹⁴ Kenneth I. Pargament, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", çev. A. U. Mehmedoğlu), *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 1, 2005, s. 282; Yılmaz Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 41; Saffet Kartopu, *Dini Yaşayışta Hayatı Sorgulama*, Ç.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2006, s. 111.

¹⁵ Bernard Spilka [v.dğr.], "A General Attribution Theory for the Psychology of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion*, V. 24, No: 8, 1985, s. 11-16.

¹⁶ Jesse Preston-Nicholas Epley, Explanations Versus Applications: The Explanatory Power of Valuable Beliefs, *American Psychological Society*, V. 16, No 10, 2005, s. 826-832; K. I. Pargament v.dğr., "God Help Me (I): Religious Coping Efforts As Predictors of The Outcomes To Significant Negative Life Events", *American Journal Of Community Psychology*, 18 (6), 1990, s. 813.

¹⁷ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁸ Geniş Bilgi İçin Bk: Thomas Luckmann, *Görünmeyen Din, Modern Toplumda Din Problemi* (Çev. A. Coşkun-F. Aydın), Rağbet Yayınları, İstanbul 2003; Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 20-25.

getirme sorumluluğunu üstlenmek anlamına gelmektedir. Yaşam sorunlarına çözüm bulabilen ve görevlerini yerine getirebilen insanlar, birçok duygusal problemlerini çözebilmekte ve yaşamlarının değerini hissetmektedirler.¹⁹ Böylece, insanların yaşama uyum sağlamaları kolaylaşmakta ve psikolojik sağlıkları korunmaktadır.²⁰ Metafizik belirsizlikleri ortadan kaldıran ve insanı anlama ulaştırın din, insana yaşamak için bir amaç, değerler ve idealler sunarak, onu değişik stres ve kaygılardan kurtarmaktadır. Stres ve kaygıdan kurtulan insan, kendini gerçekleştirme yolunda sağlıklı bir kişiliğe sahip olmaktadır.²¹ Yapılan bir araştırmada, hayatında bir anlamın bulunduğu duygusuna sahip olmanın, psikolojik ve fizyolojik sağlığı olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.²²

İnsanlara bir anlam, gaye ve amaç sunan din, dünyayı ve Evreni idare eden Üstün Güç'e insanı yönlendirerek²³ hayatın anlamına ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.²⁴ Din sayesinde hayatın anlamına ulaşabilen bireyler, anlamlı bir dünya görüşü kazanarak²⁵, hayatın çeşitli alanlarına ilişkin doğru tutum ve tercihler belirleyebilmektedirler.²⁶ Böylece din, insanın kutsalla ilişkilerine dayanan içsel bir yaşayış olmanın yanında, bir anlam ve anlamlandırma sistemi olarak da işlev görebilmektedir.²⁷

Bu çalışmaya konu olan yaşamın anlamı üzerine yapılan çalışmalarda; yaşamın anlamı ile yaşam doyumu, ruh sağlığı, psikolojik iyi olma ve çeşitli olumlu kişilik özellikleri arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Aynı araştırmalarda ayrıca, yaşamın anlamı ile depresyon, anksiyete ve nevrotiklik arasında da negatif ilişkiler

¹⁹ Ajit K. Das, "Frankl And The Realm of Meaning", *Journal of Humanistic Education & Development*, 36 (4), 1998, s. 199.

²⁰ Ryff-Singer, *a.g.m.*, p. 1-28.

²¹ Geniş Bilgi İçin Bkz. Bahadır, *a.g.e.*, s. 79-111.

²² Martha Gene Meraviglia, The Mediating Effects of Meaning in Life And Prayer on The Physical And Psychological Responces of People Experiencing Lung Cancer", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas University, 2001, p. 49-50.

²³ Kartopu, *agt.*, s. 111.

²⁴ Ferdi Kıraç, "Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu", *Mukaddime*, sy. 7, 2013, s. 165.

²⁵ Şentürk, *a.g.e.*, s.22-26.

²⁶ Hüseyin Certel, "Din İstismarı Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 22, sy.1, 2011, s. 1-11.

²⁷ Robert A. Emmons-Raymond F. Paloutzian, "Din Psikolojisi", çev. A. Ayten, *MÜİF Dergisi*, c. 21, 2001/2, 2005, s. 112; M. Doğan Karacoşkun, "Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 4, sy. 2, 2004, s. 23.

bulunmuştur.²⁸ Yapılan kültürlerarası bir araştırmada, Yahudi ve Arapların yaşamda anlam kaynakları belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır.²⁹ Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda da; yaşamın anlamı ile yılmazlık,³⁰ özgün yaşam,³¹ yaşam kalitesi,³² yaşam doyumu,³³ ve iş tatmini³⁴ arasında pozitif, yaşamın anlamı ile öz-yabancılaşma, dışsal etkiye açıklık,³⁵ depresyon ve psikopatolojik eğilimler³⁶ arasında negatif ilişkiler bulunmuştur.³⁷

Yukarıdaki literatür doğrultusunda, ülkemizde yapılan araştırmalarda yaşamın anlamı ve din ilişkisine yönelik daha çok teorik değerlendirmelerin yapıldığı, yaşamın anlamı ve din ilişkisini belirlemeye yönelik ampirik araştırmalara yeterince yer verilmediği ve bu ilişkinin araştırma bulguları doğrultusunda yeterince tartışılmadığı

²⁸ Caroll D. Ryff, "Happiness is Everything, or is It? Explorations on The Meaning of Psychological Well Being", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, p.1069- 1081; S. Zika-K. Chamberlain, "On The Relation Between Meaning in Life And Psychological Well-Being", *British Journal of Psychology*, 83, 1992, p. 133-145; J.J. De Klerk v.dğr., "Measuring Meaning in Life in South Africa: Validation of an Instrument Developed in the USA", *South African Journal of Psychology*, 39 (3), 2009, p. 314-325.

²⁹ Liora Bar-Tur v.dğr. "Sources of Meaning In Life For Young And Old Israeli Jews and Arabs", *Journal of Aging Studies*, 15, 2001, p. 253-269.

³⁰ Nur Demirbaş, Yaşamda Anlam ve Yılmazlık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2010, s. 60.

³¹ Ahmet Akın-İbrahim Taş, "The validity and reliability of the Turkish Version of the Meaning in Life Questionnaire" (Paper presented at the 3rd International Congress of Educational Research), May, 4-7, Antalya 2011, pp. 27-36.

³² Şeyda Arda, Kanser Hastalarında Yaşamda Anlamın İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011, s. 100.

³³ İbrahim Taş, Öğretmenlerde Yaşamın Anlamı Yaşam Doyumu Sosyal Karşılaştırma ve İç-Dış Kontrol Odağının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2011, s. 112.

³⁴ Aslı Bektaş, Yöneticilerin İş Tatmini ve Motivasyon Düzeylerinin Yaşam Anlamı Düzeyi Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe, İstanbul 2012, s. 42.

³⁵ Akın-Taş, a.g.m, ss. 27-36.

³⁶ Arda, a.g.t., s. 89

³⁷ Yaşamın anlamı ile iyimserlik, umut ve başa çıkma tarzları arasındaki ilişki için bkz. Pınar Dursun, The Role of Meaning in Life, Optimism, Hope, and Coping Styles in Subjective Well-Being, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2012; Yaşamın anlamı ile öznel iyi oluş ilişkisi için bkz. Mustafa Şahin [v.dğr.], "Öznel İyi Oluşu Açıklamada Umut ve Yaşamda Anlamın Rolü", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c. 20, (3), 2012, s. 827- 836; Yaşamın anlamı ile çeşitli aşk ilişkileri için bkz. Ruşen Yüksel, Genç Yetişkinlerde Aşk Tutumları ve Yaşamın Anlamı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2013.

düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada, “*Din ile yaşamın anlamı arasındaki ilişki*” ampirik düzeyde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Yöntem

1. Araştırma Modeli

Dini şuur düzeyi ile yaşamın anlamı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan bu çalışma, ilişki analiz tekniğine dayalı, betimsel bir araştırmadır. Bu tür araştırmalar, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemeyi amaçlayan tarama modelleri olarak tanımlanmaktadır.³⁸

2. Örneklem Grubu

Saha araştırmalarında, araştırma problemine uygun araştırma yöntemi tespit edildikten sonra, araştırma evreninin belirlenmesi ve bu evrenden örneklemin seçilmesi gerekmektedir. Bir araştırma ya da gözlem alanına giren obje, olay ve bireylerin tümüne “evren” denilmektedir. Örneklem ise, bir evrenin özelliklerine ilişkin bilgileri ya da verileri hesaplanabilir güvenilirlik sınırları içinde verebilen veya temsil edebilen bütünü bir parçasıdır. Bu araştırmanın evreni üniversite öğrencileri olarak belirlenmiş, örneklemini ise Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinden seçilmiştir. Örneklemin tespitinde, ‘basit tesadüfi örnekleme’ yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemin temel kuralı, evrendeki her bireyin çalışma grubuna girebilme olasılığının birbirine eşit ve birbirinden bağımsız olmasıdır³⁹.

Bu araştırmanın örneklemini, Süleyman Demirel Üniversitesi’ne bağlı İlahiyat Fakültesi (%49,4) ve diğer fakültelerde (%50,6) öğrenim görmekte olan 328 öğrenciden oluşmaktadır. Söz konusu örnekleme demografik özellikler açısından bakıldığında, araştırmaya katılanların %35,6’sı (116 öğrenci) erkek, %64,4’ü (212 öğrenci) kız öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklemin yaş ortalaması 22.3 (Yaş aralığı 18-28)’dür. Örneklemin %17,1’i (56 öğrenci) 1. sınıf, %10,4’ü (34 öğrenci) 2. sınıf, %38,4’ü (126 öğrenci) 3. sınıf ve %34,1’i (112 öğrenci) 4. sınıf öğrencisidir.

³⁸ Niyazi Karasar, *Araştırmalara Rapor Hazırlama*, Nobel Yayınları, Ankara 2009, s. 79.

³⁹ Ali Doğan Arseven, *Alan Araştırma Yöntemi*, Gül Yayınevi, Ankara 1993, s. 92-99.

3. Veri Toplama Araçları

a) **Kişisel Bilgi Formu;** Öğrencilerin cinsiyet, yaş, fakülte ve sınıf gibi demografik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmış bilgi formudur.

b) **Yaşamın Anlamı Ölçeği (YAÖ);** Yaşamın anlamı ölçeği, Steger, Frazier, Oishi ve Kaler tarafından geliştirilmiş,⁴⁰ Akın ve Taş tarafından Türkiye'ye uyarlanmıştır.⁴¹ Ölçek 7'li Likert (1 kesinlikle geçerli değil-7 kesinlikle geçerli) tipi bir ölçme aracıdır ve 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek yaşamda mevcut anlam ve yaşamda aranan anlam olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçekteki 1, 4, 5,6 ve 9. Maddeler (9. madde ters puanlanmaktadır) yaşamın mevcut anlamını, 2, 3, 7, 8 ve 10. maddeler ise yaşamda aranan anlamı ölçmektedirler. Ölçekteki olası puanların ranji 7 ile 70 arasında değişmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları mevcut anlam alt ölçeği için .77, aranan anlam alt ölçeği için .83 ve ölçeğin bütünü için .81 olarak bulunmuştur. Dört hafta arayla elde edilen test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının ise mevcut anlam alt ölçeği için .89, aranan anlam alt ölçeği için .92 ve ölçeğin bütünü için .94 olduğu saptanmıştır.

c) **Dini Şuur Ölçeği (DŞÖ);** Seyhan tarafından geliştirilen ölçek, 21 maddeden oluşmakta ve üç alt boyutta ölçüm yapmaktadır.⁴² Ölçekte yer alan maddelerden; 4, 8, 9, 10, 11, 12, 20 ve 21. maddeler "Dini Değer" alt boyutunda, 1, 2, 3, 6, 7, 13, 14 ve 16. maddeler "Dini Bilinç" alt boyutunda, 5, 15, 17, 18 ve 19. maddeler ise "Dini Davranış" alt boyutunda ölçüm yapmaktadırlar. Bu üç alt boyut ile ölçeğin açıkladığı toplam varyansın oranı %54,362'dir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları; "Dini Değer" alt boyutu için .89, "Dini Bilinç" alt boyutu için .89 ve "Dini Davranış" alt boyutu için .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin genelinin güvenilirlik kat sayısı ise .928 olarak hesaplanmıştır. Dini Şuur Ölçeği (DŞÖ) maddelerinin puanlamasında Likert tipi beşli bir derecelendirme kullanılmıştır. Buna göre ölçekte yer alan maddelerin ne kadar

⁴⁰ Michael F. Steger [v.dğr.], "The Meaning In Life Questionnaire: Assessing The Presence Of And Search For Meaning In Life", *Journal of Counseling Psychology*, 53 (1), 2006, p. 80-93.

⁴¹ Akın- Taş, "Validity and Reliability of the Turkish Version of the Meaning in Life Questionnaire", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/3, 2015, p. 27-36.

⁴² Beyazıt Yaşar Seyhan, "Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 19, sy. 61, 2015, ss. 399-414.

uygun olup olmadığı “1=hiç katılmıyorum”, “2=az katılıyorum”, “3=orta düzeyde katılıyorum”, “4=çok katılıyorum”, “5=tamamen katılıyorum” şeklinde beş seçenek ile örnekleme sunulmuştur.

4. İşlemler

Ölçeklerden elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.00 paket programından yararlanılmıştır. Veriler çözümlenirken, öncelikle elde edilen veriler için normallik testi yapılmıştır. Normallik testi sonucunda, Skewnwss (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) katsayılarının, % 5 anlamlılık düzeyinde, +1,96 ve -1,96 değerleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca histogram grafikleri incelenmiş ve puanların normal dağılım özelliğine sahip olduklarına karar verilmiştir.

Araştırmada, deneklerle ilgili demografik özelliklerin yüzdeleri verilmiştir. Metodolojik bağlamda, her alan araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da bazı bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırma deseni kapsamında bu ampirik çalışmada dinî şuur düzeyleri ve bazı demografik özellikler bağımsız değişken; “yaşamın anlamı” ise bağımlı değişken olarak kurgulanmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi ne oranda açıkladıklarını tespit etmek amacıyla Çoklu Regresyon Analizi tekniğinden yararlanılmıştır.⁴³

Bağımsız değişken olan dinî şuur düzeyleri ile bağımlı değişken olan yaşamın anlamı arasındaki pozitif ve/veya negatif yöndeki ilişkiyi saptamak amacıyla Pearson Korelasyon Analizi tekniği kullanılmıştır.⁴⁴

Bulgular

1. Yaşamın Mevcut Anlamı ile İlgili Bulgular

Yaşamın mevcut anlamındaki değişimi en yüksek düzeyde açıklayan değişkeni belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Çoklu regresyon analizinde cinsiyet, yaş, fakülte, sınıf ve dinî şuur düzeyi bağımsız

⁴³ Regresyon analizinde bağımlı değişkendeki değişimi açıklayan fakülteler arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t-testi analiz edilmiştir.

⁴⁴ Arseven, *a.g.e.*, s. 143; Selim Hovardaoğlu, *Davranış Bilimleri için İstatistik*, Hatipoğlu Yayınları, Ankara 1994, s. 217.

değişkenler, yaşamın mevcut anlamı ise bağımlı değişken olarak ele alınmış ve değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Burada amaç, diğer bağımsız değişkenlerle birlikte ele alındığında dinî şuur düzeyinin yaşamın mevcut anlamındaki değişimi hangi düzeyde açıkladığını belirlemektir (Bk. Tablo 1).

Tablo 1. Mevcut Yaşam Anlamını Açıklayan Faktörlerin Regresyon Analizi

Değişkenler	Standart Coefficients Beta	t	p
Sabit		7,422	,000
Fakülte	,120	2,072	,039
Sınıf	-,015	-,214	,831
Cinsiyet	,064	1,153	,250
Yaş	-,117	-1,673	,095
Dinî Şuur	,305	5,633	,000

Multiple R=,345; R. Square=,119; Adjusted R Square=,106 ; F=8,71 ; Sig=.000

Tablo 1'deki verilere bakıldığında, yaşamın mevcut anlamını açıklayan faktörlerin regresyon analizinde F değerinin (8,71) $P < .00$ düzeyinde anlamlı ve Multiple R=,345 ve R Square=,119 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tabloda sunulan standartlaştırılmış beta değerleri bağımsız değişkenlerin yaşamın mevcut anlamı ile olan ilişkideki göreceli önemlerini, P değerleri ise değişkenlerin anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Tabloda 1'deki veriler, modelin bağımlı değişkeni açıklamaya katkı sağladığını göstermektedir.

Tablo 1'deki Beta değerlerine baktığımızda, genç yetişkinlerde yaşamın mevcut anlamını açıklayan en önemli bağımsız değişkenin dinî şuur (%30,5) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, fakülte değişkeninin de yaşamın mevcut anlamına ulaşmayı açıklamada etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Acaba dini şuurun hangi alt boyutu, yaşamın mevcut anlamını en yüksek düzeyde açıklamaktadır? Bu soruya cevap bulmak amacıyla, dinî şuurun alt boyutları ile

yaşamın mevcut anlamı arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayıları ile incelenmiştir (Bk. Tablo 2).

Tablo 2'deki istatistiksel bulgular analiz edildiğinde, dinî şuur ölçeğinin alt boyutları ile yaşamın mevcut anlamı puanları arasında pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Dini bilinç puanları ile yaşamın mevcut anlamı puanları arasında anlamlı pozitif bir ilişki ($r= 0.291$; $p<0.001$); Dinî değer puanları ile yaşamın mevcut anlamı puanları arasında anlamlı pozitif bir ilişki ($r= 0.243$; $p<0.001$); Dinî davranış puanları ile yaşamın mevcut anlamı puanları arasında da anlamlı pozitif bir ilişki ($r= 0.221$; $p<0.001$) belirlenmiştir. Tablodaki verilere göre, bireylerin dinî bilinç düzeyleri öncelikli olmak üzere, sırasıyla dinî değerler ve dinî davranış düzeyleri arttıkça yaşamın mevcut anlamına ulaşma düzeyleri de arttırmaktadır. Yani, bireylerin dinî bilinç, dinî davranış ve dinî değerleri, onların yaşamlarında anlama ulaşma ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Tablo 2: Dinî Şuur Alt Boyutları ile Yaşamın Mevcut Anlamı Arasındaki ilişki (Pearson Korelasyon)

	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>
1.Yaşamın Mevcut Anlamı	1			
2. Dinî Değer	0,243**	1		
3. Dinî Bilinç	0,291**	,519**	1	
4. Dinî Davranış	0,221**	,542**	,539**	1

** $P<0.001$

Tablo 1'deki verilere göre fakülte değişkeni de ayrıca yaşamın mevcut anlamına ulaşmayı etkilemektedir. Hangi fakülte öğrencilerinin yaşamın mevcut anlamını daha yüksek düzeyde hissettiklerini belirlemek amacıyla da, yoğun din eğitimi verilen ilahiyat fakültesi öğrencilerinin puanları ile diğer fakülte öğrencilerinin puanları t-testi ile analiz edilmiştir (Bk. Tablo 3).

Tablo 3: Fakülteleere Göre Yaşamın Mevcut Anlamı Düzeyi

Fakülte	N	X	Ss	t	p
İlahiyat F.	162	28,58	5,28	2,85	0,005**
Diğer Fak.	166	26,79	5,99		

**p<0.01

Genç yetişkinlerdeki yaşamın mevcut anlamı fakülteler açısından incelendiğinde, ilahiyat fakültesi öğrencileri ile diğer fakülte öğrencilerinin puanları arasında ($t_{326} = 2,85$, $p < .01$), ilahiyat fakültesi öğrencileri lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin almış oldukları puan ortalamasının ($X = 28,58$) diğer fakülte öğrencilerine ($X = 26,79$) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yaşamın mevcut anlamını diğer fakülte öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde hissettikleri söylenebilir (Tablo 3).

1. Yaşamda Aranan Anlam ile İlgili Bulgular

Yaşamda aranan anlamdaki değişimi en yüksek düzeyde açıklayan değişkeni belirlemek amacıyla da çoklu regresyon analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Regresyon analizinde cinsiyet, yaş, fakülte, sınıf ve dinî şuur düzeyi bağımsız değişkenler, yaşamda aranan anlam ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. (Bk. Tablo 4).

Tablo 4'deki verilere bakıldığında, yaşamda aranan anlamı açıklayan faktörlerin regresyon analizinde, F değerinin (1,44) $P > .05$ düzeyinde anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre, modelde yer alan bağımsız değişkenler, modelin bağımlı değişkenini açıklamaya katkı sağlamamaktadırlar. Bununla birlikte, dinî şuur değişkeni diğer bağımsız değişkenler içinde, yaşamda aranan anlamı açıklamaya en yakın değişken konumundadır.

Tablo 4. Yaşamda Aranan Anlamı Açıklayan Faktörlerin Regresyon Analizi

Değişkenler	Standart Coefficients Beta	t	p
Sabit		6,426	,000
Fakülte	,035	,573	,567
Sınıf	,064	,860	,390
Cinsiyet	,009	,147	,883
Yaş	,073	,998	,319
Dinî Şuur	-,096	-1,689	,092

Multiple R=,148; R. Square=,022; Adjusted R Square=,007 ; F=1,44 ; Sig=.249

Dini şuurun hangi boyutunun, yaşamda aranan anlamı açıklamada daha fonksiyonel olabileceğini belirlemek amacıyla dinî şuurun boyutları ile yaşamda aranan anlam arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayılarıyla incelenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Dinî Şuur Alt Boyutları ile Yaşamda Aranan Anlam Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>
1.Yaşamda Aranan Anlam	1			
2. Dinî Değer	,004	1		
3. Dinî Bilinç	-,152**	,519**	1	
4. Dinî Davranış	-,043	,542**	,539**	1

** P<0.001, * p<0.05

Tablo 5'deki verilere göre; Dinî bilinç puanları ile yaşamda aranan anlam puanları arasında anlamlı negatif bir ilişki ($r = -0.152$; $p < 0.01$), dinî davranış puanları ile yaşamda aranan anlam puanları arasında negatif, ancak istatistiki manada anlamsız bir ilişki ($r = -0.043$; $p > 0.05$) ve dinî değer puanları ile yaşamda aranan anlam puanları arasında pozitif, ancak istatistiki manada anlamsız bir ilişki ($r = 0.004$; $p > 0.05$) tespit edilmiştir. Tablodaki verilere göre; bireylerin dinî bilinç düzeyleri arttıkça, bireylerin yaşamda yeni bir anlam arama ihtiyaçları azalmaktadır.

Yorum ve Değerlendirmeler

Genç yetişkinlerin dinî şuur düzeyleri ile yaşamın anlamı arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışmada, öncelikle yaşamın mevcut anlamına ulaşmada dinî şuur düzeyinin etkisi incelenmiştir. Buna göre, dinî şuur düzeyi ile yaşamın anlamı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır (Tablo 1). Genç yetişkinlerde yaşamın anlamını en yüksek düzeyde açıklayan değişkenlerden birinin dindarlık (30,5) olduğu söylenebilir. Bu bulguya göre genç yetişkinlerin dinî şuur düzeyleri, onların yaşamın anlamına ulaşmalarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuç, ilgili literatürdeki “*din, anlam arayışı ihtiyacını karşılayan önemli bir faktördür*” şeklindeki teorik değerlendirmelerle ve araştırma sonuçlarıyla uyumlu bir sonuçtur.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, “Toplumsal Değerler (alçak gönüllülük, nezaket, saygı, hoşgörü)”, “Maneviyat (ibadet, din, iman, inanç, ideoloji, dindar olmak, geleneklere saygılı olmak)”, “İnsan Onuru (adalet, hakkaniyet, şeref, onur, namus)”, “Özgürlük” ve “Fütüvvet (cesaret, cömertlik)” değerleri ile yaşamın “*Mevcut Anlamı*” arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.⁴⁵

Üniversite öğrencilerinin içinde bulunduğu dönem ergenlikten genç yetişkinliğe geçiş sürecini kapsayan gelişimsel bir süreçtir. Bu süreç, geleceğe dair pek çok kararın henüz tam olarak kesinleşmediği, dünyaya ilişkin görüşlerin henüz netleşmediği, ergenlik ve yetişkinlik arasında “arada kalmışlık” duygusunun yaşandığı ve aynı zamanda bireylerin gelecekle ilgili büyük umut ve beklentilere sahip olduğu bir gelişim dönemi olarak bilinmektedir. 18-28 yaşlarını kapsayan bu gelişimsel dönem son yıllarda, “*beliren yetişkinlik (BY) dönemi*” kavramı ile anılmaktadır. Bu karmaşık ve dinamik gelişimsel dönem bireyler için çeşitli fırsatların yakalandığı buna rağmen belirli zorlukların yaşandığı bir dönemdir.⁴⁶ Bu gelişimsel dönemi yaşayan bireylerde kimlik arayışı, istikrarsızlık, kendine odaklanma, arada kalmışlık ve sonsuz olanaklara sahip olma düşüncesi gibi önemli duygusal ve psikolojik özellikler ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

⁴⁵ Bkz. Baş, *agt*, ss.66-67.

⁴⁶ Aysun Doğan-Senay Cebioğlu, “Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Aralık 2011, 14 (28), ss. 11-21; Abdülkerim Bahadır, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Din Psikolojisi (Ed. Hayati Hökelekli)*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2051, 2010, s.100.

⁴⁷ Doğan-Cebioğlu, a.g.m, s.15-17.

Bu dönemin yukarıda bahsedilen sorunlarına rağmen din, bu dönemdeki bireylerin anlam arayışı ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Dinî bilinç, dinî değer ve dinî davranışların bu dönemdeki bireylerin anlam arayışı ihtiyacını karşılamada önemli katkıları olmaktadır (Tablo 2). Tablo 2'deki verilere göre, bireylerin dinî duygu, dinî düşünce ve dinî bilgiden daha ileri düzeydeki bir bilinç halini ifade eden dinî şuur düzeyleri,⁴⁸ yani bireylerin kendi inandıkları dinin inanç, anlam ve davranışları konusundaki bilinçli olma ve farkındalık kazanma düzeyleri⁴⁹ yaşamın mevcut anlamına ulaşmayı kolaylaştırmaktadır.

Bireylerin dinin inanç, anlam ve davranışları konusundaki bilinçli olma ve farkındalık kazanma düzeyleri de, bireylerin aldıkları din eğitimi ile doğru orantılı görülmektedir (Tablo 3). *Geleneksel Kuram'a göre*, her ne kadar ergenlerin birçoğu dinî hassasiyetlerini devam ettirebilseler de,⁵⁰ ergenliğin yol açtığı karmaşa ve dinî şüphelerin etkisiyle, beliren yetişkinlik dönemdeki bireylerin dinî kabul ve dinî davranışlarında bir tür gerilemeden söz edilmektedir. Ayrıca, bu dönemdeki bireylerin yaşamındaki psiko-sosyal değişimler de (üniversiteye devam etme, aileden uzak yaşama, yeni sosyal ortamlara katılma ..vb.) bireylerin dinî görev ve sorumlulukları yerine getirmelerinde ihmalkarlıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte, ergenlikte yaşanan dinî şüphe, kararsızlık ve çalkantıların durulmaya başlamasıyla eski inanç ve alışkanlıkları yeniden düzenlenme yoluyla yeni bir düzenleme yapılmaktadır.⁵¹ Bu düzenlemelerde, yoğun dinî eğitimin verildiği kurumlarda alınan eğitimin de önemli katkısı olmaktadır.⁵² Tablo 3'teki verilerde, bu durumu teyit eder mahiyettedir. Yoğun din eğitimi alan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yaşamın anlamına ulaşma düzeyleri, din eğitimi verilmeyen diğer fakülte öğrencilerine göre daha üst düzeydedir.

⁴⁸ Hökelekli, *a.g.e.*, s.267-269; Hüseyin Peker, *Din psikolojisi*, Seda Matbaası, Samsun 2000, s. 134-136.

⁴⁹ Seyhan, *a.g.m.*, s.410.

⁵⁰ Hökelekli, *a.g.e.*, ss. 277-279.

⁵¹ Bahadır, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", s. 101-102; Faruk Karaca, "Dindarlığın Gelişimi", *Din Psikolojisi (Ed. H. Hökelekli)*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2051, 2010, s.135-136.

⁵² Bahadır, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", s. 103.

Dinî şuur düzeyleri ile yaşamda aranan anlam arasındaki ilişkilerin de incelendiği bu çalışmada, dinî şuur düzeyleri ile yaşamda aranan anlam arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır (Tablo 4). Bu bulgu ile ilgili literatürdeki bazı araştırma sonuçları (üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, “Maneviyat (ibadet, din, iman, inanç, ideoloji, dindar olmak, geleneklere saygılı olmak)” ile yaşamda aranan anlam arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur⁵³) birlikte değerlendirildiğinde dinî inanca sahip olan bireylerin *yaşamın mevcut anlamına ulaşmaları nedeniyle* yaşamda yeni ve farklı bir anlam arayışına yönelmedikleri düşüncesini çağrıştırmaktadır. Özellikle dinî bilinç ile yaşamda aranan anlam arasındaki negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olan ilişki (tablo 5), bu durumu teyit eder niteliktedir. Bu durum, dini bilinci yüksek olan bireylerin, dinin sağladığı anlamın dışında yeni anlam arayışlarına yönelmeyeceklerini düşündürmektedir.

Din sayesinde anlama ulaşan bireyler, dinin sunduğu kozmik anlam içinde bireysel olarak kendi yaşamlarının anlamına uygun bir yaşam felsefesine sahip olabilmekte ve bireysel yaşam felsefesini kozmik yaşamın anlamıyla bütünleştirebilmektedirler.⁵⁴ Yani, yaşamın anlamını kozmik anlamın değerleriyle örüntüleyerek yaşamaya çalışabilmektedirler.⁵⁵

Sonuç olarak din, bireylerin anlam arayışı ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla, bireylerin yaradılış amacına uygun anlama ulaşmalarını sağlayabilmek için doğru dinî bilgilere ulaşmaları sağlanmalıdır. Yani, bireylerin normatif dinî bilgilere ulaşmaları ve bilgiler doğrultusunda eğitilmeleri sağlanmalıdır. Bu sayede, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine, kendilerine ve topluma yararlı olmalarına, başkalarıyla olan etkileşimlerini sevgi ve hoşgörü içinde de yürütmelerine katkı sağlanmış olacaktır.

Bununla birlikte, bu çalışmada ortaya konan korelasyonel ilişkiler, bir sebep-sonuç ilişkisi olarak değerlendirilmemelidir. Elde edilen korelasyonel değerler, sadece, din ile yaşamın mevcut ve aranan anlamı arasındaki ilişkinin derece ve yönünü betimlemektedirler. Ayrıca, korelasyonel değerler, yaşamın anlamına ulaşmada

⁵³ Bkz. Baş, 2014, a.g.t., s.66.

⁵⁴ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 663-668.

⁵⁵ Bahadır, a.g.e., s. 34.

dindarlığın dışında, başka faktörlerin de etkili olabileceğini ifade etmektedirler. Bu nedenle, bu araştırma sonuçlarının yapılacak yeni ve özgün çalışmalarla test edilmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

Adler, Alfred, *Yaşamın Anlamı*, Alter Yayıncılık, Ankara 2010.

Akın, Ahmet - İbrahim **Taş**, “Validity and Reliability of the Turkish Version of the Meaning in Life Questionnaire”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/3, 2015, pp. 27-36.

Akıncı, Adem, “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 2005, s.7.

Arda, Şeyda, *Kanser Hastalarında Yaşamda Anlamın İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2011.

Arseven, Ali Doğan, *Alan Araştırma Yöntemi*, Gül Yayınevi, Ankara 1993.

Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara 2001.

Bahadır, Abdülkerim, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Din Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2051, 2010.

....., *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

Bar-Tur, Liora -Savaya, Rivka -Prager, Edward, Sources of Meaning In Life For Young And Old Israeli Jews and Arabs, *Journal of Aging Studies*. 15, 2001, p. 253–269.

Baş, Veysi, *Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2014.

Bektaş, Aşlı, *Yöneticilerin İş Tatmini ve Motivasyon Düzeylerinin Yaşam Anlamı Düzeyi Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul 2012.

Certel, Hüseyin, “Din İstismarı Üzerine”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 22, sy.1, 2011, s. 1-11.

Das, Ajit K., “Frankl And The Realm of Meaning”, *Journal of Humanistic Education & Development*, 36 (4), 1998, s. 199-211.

Demirbaş, Nur, Yaşamda Anlam ve Yılmazlık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2010.

Doğan, Aysun-Senay Cebioğlu, “Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Aralık 2011, 14 (28), ss. 11-21.

Dursun, Pınar, The Role of Meaning in Life, Optimism, Hope, and Coping Styles in Subjective Well-Being, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2012.

Emmons, Robert A.-Raymond F. Paloutzian, “Din Psikolojisi”, çev. A. Ayten, *MÜİF Dergisi*, c. 21, 2001/2, 2005, s.105-124.

Frankl, Victor Emil, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. S. Budak, Okyanus Yayınları, İstanbul 2010.

Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

Hovardaoğlu, Selim, Davranış Bilimleri için İstatistik, Hatipoğlu Yayınları, Ankara 1994.

Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara 1996.

Jim, Heather S., Purnell, Cason Q., Richardson, S.A., Golden-Kreutz, D. ve Andersen, B.L., “Measuring Meaning in Life Following Cancer”, *Quality of Life Research*, 15, 2006, pp. 1355-1371.

Karaca, Faruk, “Dindarlığın Gelişimi”, Din Psikolojisi (Ed. H. Hökelekli), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2051, 2010.

....., *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011.

Karacoşkun, Mustafa Doğan, “Dinî İnanç-Dinî Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 4/2, 2004, s. 23-36.

Karasar, Niyazi, *Araştırmalara Rapor Hazırlama*, Nobel Yay., Ankara 2009.

Kartopu, Saffet, Dini Yaşayısta Hayatı Sorgulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana 2006.

Kıraç, Ferdi, “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu”, *Mukaddime*, s.7, 2013, s.165.

Klerk, Jeremias J. De-Boshoff, Adre B. -Wyk, Rene V., “Measuring Meaning in Life in South Africa: Validation of an Instrument Developed in the USA. *South African Journal of Psychology*, 39 (3), 2009, p. 314-325.

Luckmann, Thomas, *Görünmeyen Din, Modern Toplumda Din Problemi* (Çev. A. Coşkun-F. Aydın), Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

Meraviglia, Martha Gene, The Mediating Effects of Meaning in Life And Prayer on The Physical And Psychological Responses of People Experiencing Lung Cancer” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Texas University, 2001.

Özakpınar, Yılmaz, *İnsan İnanan Bir Varlık*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

Pargament, Kenneth I. - David S. Ensing- Kathryn Falgaut- Hannah Olsen-Barbara Reilly-M. Silverman- Kimberly Van Haitsma- Richard Warren, “God Help Me (I): Religious Coping Efforts As Predictors of The Outcomes To significant Negative Life Events”, *American Journal Of Community Psychology*, 18 (6), 1990, s.793-824.

----- K. I., “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme” (Çev. A. U. Mehmedoğlu), *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, s. 1, 2005, s. 279-313.

Peker, Hüseyin, *Din psikolojisi*, Samsun: Seda Matbaası, 2000.

Preston, Jesse.-Nicholas Epley, Explanations Versus Applications The Explanatory Power of Valuable Beliefs, *American Psychological Society*, V. 16, 2005, s. 826-832.

Ryff, Caroll D., “Happiness is Everything, or is It? Explorations on The Meaning of Psychological Well Being”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1989, p. 1069-1081.

Ryff, Caroll D.-B. Singer, “The Contours of Positive Human Health”, *Psychological Inquiry*, 9, 1998, s. 1-28.

Seyhan, Beyazıt Yaşar, “Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ekev Akademi Dergisi yıl: 19, sy: 61, 2015, s. 399-414*.

Spilka, Bernard -Philip Shaver-Lee A. Kirkpatrick, “A General Attribution Theory for the Psychology of Religion”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V. 24, No: 8, 1985, ss. 11-16.

Steger, Michael F., Frazier, Patricia, Oishi, Shigehiro ve Kaler, Matthew, “The Meaning In Life Questionnaire: Assesing The Presence of And Search For Meaning In Life”, *Journal of Counseling Psychology*, 53 (1), 2006, p. 80-93.

Steger, Michael F.- Todd B. Kashdan- Brandon A. Sullivan- Daniella Lorentz, “Understanding The Search For Meaning In Life: Personality, Cognitive Style And The Dynamic Between Seeking And Experiencing Meaning”, *Journal of Personality*, 76, 2, 2008, ss.199-228.

Şahin, Mustafa, Betül Aydın, Serkan volkan Sarı, Kaya Sezen ve Pala Havva, Öznel İyi Oluşu Açıklamada Umut ve Yaşamda Anlamın Rolü, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:20, (3), 2012, s. 827- 836.

Şentürk, Habil, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yayınları, İstanbul 2010.

Taş, İbrahim, Öğretmenlerde Yaşamın Anlamı Yaşam Doyumu Sosyal Karşılaştırma ve İç-Dış Kontrol Odağının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Sakarya Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011.

Tokat, Latif, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 9, 2006, s. 41-63.

Yalçın, Şebahattin, “*Anlam Arayışı*”, İstanbul: Bilgi ve Hikmet, 1996.

Yalom, Irvin, *Varoluşçu Psikoterapi* (Çeviri: Zeliha İyidoğan Babayiğit), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2001.

Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, İzmir, 1994, s. 275-299.

Yılmaz, Macit, “Yaşlılıkta Manevi Destek ve Din Eğitiminin Önemi”, *AÜİF Dergisi*, s. 39, 2013, s. 241-264.

Yüksel, Ruşen, Genç Yetişkinlerde Aşk Tutumları ve Yaşamın Anlamı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2013.

Zika, Sherly - Kerry Chamberlain, “On The Relation Between Meaning in Life And Psychological Well-Being”, *British Journal of Psychology*, 83, 1992, p. 133-145.